

ANUARIO DEL SEMINARIO DE FILOLOGÍA
VASCA «JULIO DE URQUIJO»

International Journal of Basque Linguistics and Philology

LII: 1-2 (2018)

*Studia Philologica et Diachronica
in honorem Joakin Gorrotxategi*

Vasconica et Aquitanica

Joseba A. Lakarra - Blanca Urgell
(arg. / eds.)

eman ta zabal zazu

Universidad
del País Vasco

Euskal Herriko
Unibertsitatea

SENI eta LOHI (sudurkari galduaren bila)

SENI & LOHI (in search of lost nasal)

Borja Ariztimuño Lopez
UPV/EHU

Abstract

*This paper deals with some aspects left unexplained by previous works since the standard reconstruction of Proto-Basque of Koldo Mitxelena, on the basis of the onomastic elements SENI and LOHI, found in the Aquitanian corpus. On the one hand, there are some *n that have left no traces of their nasality, and, on the other, there are the details about the change of such segments, regarding the application of the phonological rule and its relative chronology, as well as its relation to the ancient compositional rules (cf. Igartua 2002). These issues could make hesitate about some of the etymologies developed within the Theory of the Monosyllabic Root (Lakarra 1995 ff), or even could weaken it, as long as a justification beyond system for the derivational origin of old disyllabic lexems is not provided. To overcome those obstacles (and to substantiate the need to overcome them), two new word families are proposed: those represented by the pairs zahi 'bran' / zain 'keeper', and behe 'lower (part)' / mehe 'thin'.*

Keywords: *etymology, lexicalization, relative chronology, rhinoglottophilia, root pattern, word-families.*

Laburpena

*Artikulu honek Koldo Mitxelenaren lanez geroztiko berreraiketan (bai eta Mitxelenaren beraren etimologia batzuetan ere) azaltzeke utzi diren zenbait eretzi heltzen die, Akitaniako SENI eta LOHI lekukotasunen bitartez. Alde batetik, sudurkaritasun arrastorik utzi ez duten bokalarteko *n-ak ditugu eta, bestetik, segmentu beraren bilakaeraren xehetasunak, arauaren ezarpenari eta kronologia erlatiboari dagokienez, antzinako konposizio-arauekiko harremana ere kontuan harturik (cf. Igartua 2002). Eztabaidagai horiek erro monosilabikoaren teoriaren barruan (Lakarra 1995 hh) garaturiko etimologia batzuk kolokan jar litzakete, eta areago teoria hankamotz utzi, bisilabo zahar zenbaiten eratorri izaera sistema-eskakizunez harago justifikatu ezean. Hemen, oztopo horiek gainditzeko (eta gainditu beharraren erakusgarri), bi hitz-familia berri proposatzen dira: zahi/zain eta behe/mehe bikoteek osaturikoak.*

Hitz gakoak: *erro-eredua, etimologia, hitz-familiak, kronologia erlatiboa, lexikalizazioa, rhinoglottophilia.*

1. Sarrera*

Zaila da Joakin Gorrotxategi maisuaren omenez haren dinako zerbait idaztea. Saiatu nintzen master amaierako lanean (Ariztimuño 2011), non «akitaniar idazkunik» aztertu nituen, akitaniera-euskara harremana argitu nahiz. Alabaina, hau ez da lan hura bera ez haren laburpena; halakoak ere, egitekotan, duina behar du.

Honakoan, lan hartan ukituriko gaietako bat dakart. Zehatzago esanda, noiz oin-oharretan, noiz atal laburren baten barruan, egindako proposamen batzuen gainean arituko naiz, litezkeen etimologia batzuk (bir)plazaratuz eta horiek ontzat jotzeko onartu beharreko bilakaera eta ezaugarri batzuen inguruan laburzki hausnartuz.

Orduan esan bezala, orain ere ezin defenda dezaket ziurtasun osoz akitaniera deritzogun hizkuntza hura eta euskara ahaide direnik, eta are gutxiago zer-nolako ahai-koa den bien artean. Nolanahi ere, izenburuko hitzak gehiago izan dira lan honen akuilu eta inspiratzaile, ezen ez ezinbesteko oinarri; hortaz, ahaidetasun-auziek ez liekete hemengo proposamenei zertan eragin.

Horrenbestez, haxe izango da artikulua egitura: sarrera honen ondoren, akitaniar idazkuntetako SENI ustez lekukotzen edo bermatzen duen **seni* berreraiketaz eta dagoeneko garai hartan LOHI bide zen *lohi* hitzarenaz arituko naiz, horiek aitzi-neuskara eredu nagusiei (Koldo Mitxelenarena eta Joseba Lakarrarena) ezarritako erronkak eta orain arte eman diren azalpenak laburbilduz (§2). Ondoren, planteaturiko arazoak gaintzeko hipotesiak egingo ditut (§3), jarraian datu eta analisi berriak aurkezteko (§4). Azkenik, ondorio nagusiak laburbildu eta hipotesi berriaren ahulgu-neak eta abantailak bilduko ditut (§5).

2. Arazoak

Atal honetan SENI eta LOHI hitzez esan dena laburbilduko dut (funtsean Koldo Mitxelenak eta Josebak Lakarrak proposaturiko etimologiak; ikus baita Gorrotxategi 1984 ere) eta nire ustez oraindik azaltzeke geratu diren alderdiak aipatuko ditut, hurrengo ataletan argitzen saiatuaz.

2.1. SENI

Beharbada euskarazko etimologiarik ezagunena eta, aldi berean, ziurrenetakoa dugu hau. Alabaina, jakin, ezin dezakegu ziur jakin akitanierazko <SENI-> haiek euskarazko *sein* eta *sehi* hitzen jatorrizko formarekin zerikusirik duten, pertsona-ize-

* Eskerrak eman nahi dizkiet batera edo bestera artikulua hau hobetzen lagundu didaten Joseba A. Lakarrari, Blanca Urgelli, Eneko Zuloagari eta Ander Egurtzegiri.

Ikerketa-lan hau «Monumenta Linguae Vasconum V: periodización y cronología» (FFI:2016-76032-P) proiektuaren eta EJ-ko «Historia de la Lengua Vasca y Lingüística Histórico-Comparada» (IT698-13) talde kontsolidatuaren babespean egin da.

Laburdura haiek erabili ditut han-hemenka: OEH = Orotariko Euskal Hiztegia (Mitxelena & Sarasola 1987-2005), Lcc = Landuccio (Mitxelena 1958), Bizk = bizkaiera, Er = erronkaria, Ipar = Ipar Euskal Herria, Zar = zaraitzua, Zub = zuberera.

nak baitira (guztiz litekeen zerbait dela ukatu gabe, jakina); izan ere, etimologia hau idazkunak kontuan hartu gabe eginikoa da (G. Bähr, *apud* Mitxelena 1954: 220).

Labur esanda, mendebaldeko *sein* eta *segi*, ekialdeko *sehi*, eta konposatuetakoa *sen-* formek ahalbidetzen dute guztien sorburutzat **seni* proposatzea, bokalarteko *n*-aren eta konposatuetakoa lehen elementuaren akabuko bokal itxien galera-bilakaera ezagunen bitartez. Jakina, eskema beraren araberrako baliokidetzak erakusten dituen kasu bakarra ez izateak ere laguntzen du (cf. mend. *m(i)i(n)* : ek. *mihi* : konp. *min-*). Are gehiago dira (jatorrian) hiru silabatik gorakoak izanik ekialdean ere hasperenik erakusten ez dutenak, baina bai bokal sudurkariak mendebaldeko euskara zaharrean edo/eta Zuberoa-Erronkarietako mintzairetan; esaterako, *ard(a)o* : *ardan-*, *arrai(n)* : *arran-*, *burdi(n)a* : *burdin-*, *gazta(e)* : *gaztan-*.

Gorago joanda, eta hurrengo atalean azalduko dudana arrazoiagatik Mitxelenak **seni* zatitzeko motiborik ikusi ez bazuen ere, zilegi dirudi (eta are ezinbesteko Lakarraren aitzineuskararen) beste hainbat hitzetan agertzen zaigun *-i* atzizkia bereizirik **sen-i* partizipio-antzeko eratorri bat berreraikitzea (cf. gaztelanian bertan *criola* ‘sein’ eta *criadola* ‘sehi’ hitzen arteko harreman morfologiko eta semantikoa).¹

2.2. LOHI

Jakina da Mitxelenaren aitzineuskarak nagusiki silaba biko erroak zituela. Berreraiketan, izari kontua baino gehiago da hori: zeinahi hitz bi silabako elementuetara erakarri ezkerreko, ez da zertan gorago jorik. Lakarraren erro monosilabikoarekin, aldiz, haiek ere azaldu beharra dago (cf. arestiko **sen-i*).

Era berean, hizkuntzalari errenteriarren ustez, Akitaniako idazkunetako izenek silaba biko osagaiak zituzten nagusiki. Horietako bat da LOHI, zeina *lohi* izen arruntarekin identifikatu izan den. Hitz hori bereziki landare eta zuhaitz izenekin erabiltzen den *-di* atzizkiaren jatorrizko formarekin lotu zuen berak (*-doi* > *-dui*, *-di*), zeina, zu-bererazko azentuazioa kontuan hartuz, **-do.i* berreraiki baitzuen. Hasperena jatorrizkotzat zeukan (orobat *bihi*, *behe* eta *zohi* hitzetan), esan daiteke, berariaz adierazi ez zuen arren, *lohi* < **dohi* berreraiketa proposatzen zuela.

Lakarraren sistemara itzuliaz, argi dago ezen (mailegatua ez bada) eratorri edo konposatu baten aurrean gaudela. Bi aukera baino ez dugu zatitzeko: **do-hi*, non bi erro higatu (edo erro higatu bat eta aurrizki/atzizki bat) ditugun, edo **doh-i* non arestiko *-i* bera eta **doh* erro osoa (CVC egitura kanonikokoa; cf. Martinez-Areta 2003: 63 eta bertako 143. oin-oharra). Erro Monosilabikoaren Teorian **CVh-rik ez denez, badirudi **do-hi* dela aukera bakarra; alabaina, bokal arteko hasperen hori *n* batetik etor daitekeela pentsatzen badugu, ez dagoke arazorik **don-i* banatzeko. Horixe da Lakarrak proposatzen duena (2006: 594).

Hala eta guztiz ere, korapilatsuagoa da auzia; Mitxelenak bazuen arrazoi bat, kanton bisilabikoaz haratago, bokal arteko *n*-rik ez berreraikitzeke. Erakutsi zuen bezala, kontsonante sudurkariak hasperena ez ezik bestelako arrastorik ere utzi izan du:

¹ Mitxelenak ez zuela zatitzeko motiborik *ikusi* esan dut, baina *izan* bazukeen, baldin <SENI-> **seni* (> *sein*, *sehi*) eta <SEMBE-> **senbe* (> *seme*) lotzea otu balitz (ez dakit nondik ondorioztatzen duen Trask [1997: 269]): *-i* haren galera ezin azal daiteke soilik geroago agertu bide ziren konposizio-deribazioetako bokal-aldaketan bidez (cf. Trask 2008: 339).

batzuetan, hitzaren aldaera dialektalen batean kodan berrezaririk (amaiera absolutuan nahiz kontsonante aurrean), dela inguruko bokalak edo *b*-ak sudurkarituz; beste batzuetan, hitz-elkarketako arauen ondorioz bigarren elementuaren aurrean gorderik edo berrezaririk (Mitzelena 1977: 248-250).

Hala bada, *lohi* bezalako hitzek ezaugarri horietarik bat ere ez dutenez eta hasperenak konposatuetan herskari eta igurzkarien modura jokatzen duenez (hots, ondoko herskaria ahoskabetuz, eta *n*-rik ezarri gabe), Mitxelena jatorrizko hasperenduntzat jo zituen.

Bestelako arrazoibideak aurreragorako utzirik, onartu behar da leundu beharreko koska bat dela hori, batez ere Egurtzegik (2013, 2014) zubererazko datuen argitan erakutsi duenetik hasperena bera izan zela *n*-a itxuraldatzean fonologikoki sudurkariturik gelditu zena.

3. Hipotesiak: erroa/hitza, morfema-muga eta kronologia

Ez naiz luzatuko hemen *erro* eta *hitza* kontzeptuen artean bereizi beharraz, ez eta termino horiek egiazki zer adierazten duten eztabaidatzen. Euskarari dagokionez, Joseba Lakarrari zor diogu hondar hamarkadetan (aitzin)euskararen morfologian eta hitz-sorkuntzako mekanismoen ezagutzan egindako aurrerapena, bereziki erro- eta morfema-egiturak aztertu eta, hausnarketa teorikotik harago, berreraiketarako etekina atera izana (besteak beste Lakarra 1995, 2008, 2011).

Ariztimuño (2011)-n iradoki nuenez, kontuan hartu behar genuke berreraiketan aritzean historikoki gertatzen ez diren fenomeno sinkronikoak gerta zitezkeela antzina, zeinek arrastoren bat utzi ahal izan duten. Gure lan-ildoaren arabera, irregulartasun gisa (eta, beraz, azaldu eta berreraiki beharreko gisa) identifikatzen baditugu (cf. izenburuko SENI eta LOHI, esaterako), berreraiketa sakonago bat ahalbidetuko dugu.

Erro monosilabikoaren teoriaren barruan, beraz, lehenago antzik ere ematen ez zitzairen oztopo batzuk gaingitu behar (izan) dira: zergatik zeukan SENIk bokal arteko kontsonante sudurkaria eta, aldiz, LOHIk galdua zuen ordukotz? Joseba Lakarraren ustez ezberdintasun dialektalak izan litezke lekukotasun horien atzean, edo artean aldaketa hastapenean zela-eta erabat hedaturik edo egonkorturik ez egotea (cf. <SEHI> ustekoa Iruña-Veleian; Gorrotxategi 2009: 548; Lakarra 2014: 193, 108. oin-oh.). Alabaina, hitz eta jokaera orokorrak izanik, azalpen zehatzagoa behar dute.

Alde batetik, idazkuntetako grafiak zer errealitate fonetiko-fonologiko islatzen zuen galdegin dezakegu. Kontsonante sudurkariaren kasura mugaturik, jakina da <N> bakunak eta <NN> bikoitzak ageri direla haietan; bikoitzak askoz ere maizago agertzen dira morfema mugetan, batik bat erroaren eta latindar deklinabide-markaren artean. Hala, pentsa liteke bereizketa (grafiko?) horren motibazio nagusia erroaren forma zehaztea zela; hots, berezko *-n* amaieren eta 3. deklinabideak erantsitako *-n*-en artean bereiztea. Horrek ez du esan nahi, noski, modu berean ahoskatzen zirenik: lehenak, erroaren kodan izanik, jatorrizko hizkuntzan ahoskera gogorragoa zuketan (alofono gisa) eta, aldiz, atzizkiaren parte zirenak, ahoskera arrunta edo ahulagoa (egun ere «Jon-ek» eta «Jone-k», ahoskera hanpatuaz, ezberdindu nahi bagenitu egingo genukeen bezalatsu).

Beste alde batetik, baina bide bertsutik, zertan ziratekeen ezberdin SENI-ko kontsonante sudurkaria eta, ustez, LOHI-n galdua zena? Bada, hitz biak atzizki beraz hor-

niturik daudela uste badugu, arrazoizko argudio bakarra hau litzateke, nire ustez: arestikoak bezala, erroaren parte izatean ala ez izatean datza auzia, non eta **sen-i* hitza eratorri gardena baitzatekeen artean (bizirik dirauen **sen* errotik), eta *lohi*, ordea, behialako **lon* (edo **don*) errotikakoa izanik, guztiz lexikalizaturik zegokeen (cf. *estari* vs *estal(i/du)*, *emai* [*< *emani*] vs *ipini*).

Bukatzeko, adibide ezagun bat ekarriko dut, haren inguruan Lakarrak egindako proposamenak ere auzia ebazteko bidean ezar gaitzakeelakoan. Arestian aipatu ditut *bihi* eta *mih*i hitzak, zein bere aldetik; egia da, ordea, elkarrekin azaldu beharrekoak direla, dela Mitxelenaren sistemaren barruan *h*-aren jatorri ezberdina eta, beraz, jatorrizko erro-egitura bisilabikoa erakusteko (**bihi* vs **bini*), dela Lakarraren teoriaren barruan berreraiketa aitzinatzeke, morfologiaren bidez (**bin-i₁* vs **bin-i₂*?). Azken aukera horri jarraituz, gauza bat argi dago hasieratik: edo lehena *bihi* bilakatu zenean bigarrena ez zen existitzen (alde kronologikoa); edo, bilatu beharko dugun beste arrazoiren bat dela medio, bokalarteko *n* biak ez ziren aldi berean itxuraldatu (alde morfologikoa), beharbada arestian aipatu lexikalizazio-mailaren arabera.²

4. Datu eta analisi berriak

Artikulu honetan proposatzen dudana, ohiko **seni/lohi* eta *mih*i *bihi* bikoteez harago (ez baitute berez argudio aski sendorik eransten), beste bi hitz-bikotetan oinarritzen da: *zahi/zain* eta *behe/mehe*.

Horiez gain, dena den, badira beste zenbait datu ere Mitxelenaren edo Lakarraren (nondik begiratzen den) ikuspuntuarekin bat ez datozenak; gutxienez, azaldu beharrekoak. Guztiak proposamenaren indargarri gerta daitezke, baldin eta haien etimologiak zuzenak badira.

Alde batetik, Mitxelenak berak (*h*)*aze(a)ri* *< *azenari*, *bahe* *< *bane*, *bahi(tu)* *< *bani(tu)* berreraiki zituen (maileguak hirurak, haren ustez;³ Mitxelena 1953: 475; 1977: 97-98), eta Lakarrak (*h*)*ibai* *< *hur-ban-i* eta (*h*)*idoi* *< *hur-don-i* (2010: 205); alabaina, horietarik batek ere ez du bokal sudurkaririk, ezta aldaera dialektaletan edo hitz konposatuetan kontsonantea kodan berrezaririk. Halaber, *sehi*-k berak ez du bokal sudurkaririk ekialdean, salbu eta Amikuzen; areago, eskualde hartan *bihi*, *behe*, *zahi* eta beste hainbat hitzetan, Mitxelenaren ustez jatorrizko *h*-dunetan, sudurkaritasuna ageri da, Camino (2016)-ren arabera. Alderantziz, Erronkarin *-zañ* sudurkari-dunaren ondoan badira *burzegi* ‘buruzagi’, *abiazai* ‘habiondoko’, *argizagi* ‘ilargi’ hitz ustez **-zani*-dunak, sudurkaritasunaren arrastorik gabeak (OEH s.v.; cf. lehenaz Mitxelena 1977: 337, eta bertan 16. oin-oh.). Hortaz, datuon argitan, hasperen (edo bokal) sudurkariak izatea ala ez izatea ez bide da uste izan den bezain esanguratsua, bestelako froga edo argudiorik gabe, **-n-* berreraikitzeke edo, areago, hala ez egiteko.

³ Honekin lotua doake Ariztimuño (2011)-n egindako «Grassmann legearen» bi aldien bereizketa (Igartua 2002: 387rekin bat; cf. Lakarra 2014: 190-193, 2015: 358-359, eta 21. oin-oh.). Funtsen, hasperen bakarraren murriztapena erroari edo oinarriari ezarri zitzaiokeen: **/hVn-V/ > [hVñV]* zen bitartean, bi hasperenak elkarrekin ager zitezkeen, baina **/hVhV/* lexikalizatu ezkerre, *> VhV* emaitza izango genukeen, bai eta ondoren, adibidez, **hVC-hVCV* bezalako konposatuak lexikalizatzean *> VChVCV* (**hil-herri > ilherri*).

³ Nik, aldiz, **ban-e* eta **ban-i* etimologiak proposatu ditut, *ebaki* eta besteren erro beretik (Ariztimuño 2011: 39).

Beste alde batetik, alderdi filologikoari ere helduz, oroit bitez, bokal sudurkarien grafietarako, Garibairen *enusquera* /eũskera/,⁴ *miña* /mĩal/ ‘mihia’ (vs *mina* ‘oinazea’), *arrayna* /arañal/, *yguny* /liguĩ/ ‘higuin’ (Irigoien 1990 *passim*). Halaber, §3-n aipatu antzinako «fenomeno sinkronikoen» erakusgarri, Mikoletaren *laua* /laũ-al/ vs *launti* /laũ-ti/ > [launti] (Mitxelena 1977: 125). Badira kontsonante-aurreko berrezarpen (lexikalizatu?) gehiago ere, garai berriagoetara arte iraun dutenak; hala nola Erronkariko *xai* ‘xahu’ vs *xaintu* eta Zuberoako *hügũ* vs *hügüntu*. Ildo horretatik, interresgarria da Ander Egurtzegik *Anuncibay* toponimoa aipatzean markaturiko ezberdintasuna, lekukotasun beraren barruan ageri denez gero:

(...) there is no evidence of nasalization in any variant. What is more, the name *Anuncibay* (Mod. Bsq. *abuntz-hibai* ‘goat river’, fossilized in Sp.) shows the intervocalic *-n-* only in the first member of the compound. While *-b-* is lost in Sp., *-n-* is expected to be regularly maintained (Egurtzegi 2014: 264).

Horiek horrela, ezinbesteko izango dugu berreraiketean aurrera egiteko bide ezberdinetan murgiltzea: datu berriak (edo aurreko analisietan kontuan hartu ez direnak) eranstea, datu zaharrei hobeto/bestela behatzea, eta azterbidea garatzea edo hipotesiak fintzea (cf. Mitxelena 1963: *passim*).

4.1. *Zabil-zain-*

Lehenago azaldutako bikoteetan ez bezala, kideen arteko lotura etimologikoa erakutsi nahi nuke oraingo honetan, horrek besteetarako proposaturiko aldaketak bermatuko dituelakoan. Izan ere, haiekin komun dituzte konposaturako jokabide ezberdinak eta kideetako batean sudurkaritasuna erabat galdu izana; ordea haietan ez bezala, hauen (eta aipatuko diren beste hitz batzuen) artean sare etimologikoa osa daiteke, eta hala, sistemaren «eskakizunak» ez ezik bestelako arrazoi semantiko eta fonologikoak dituzkegu haien arteko lotura proposatzeko eta, ondorioz, *zahi*-n jatorrizko *h*-rik ez onartzeko.

Lehenik eta behin, *zahi* < **zan-i* hipotesiari jarraituz, gaztelaniazko *salv-ado* datorrigu gogora, bereziki *zain(-du)* eta *artzain* bezalako hitzetako atzizkia kontuan harturik, Mitxelenak **zan-i* berreraiki zuena (1977: 118). Bien motibazio semantikoen antzekotasuna begibistakoa da. Hala ere, kontua bihurritsuagoa izan bide daiteke (bai erroaren, bai eratorrien jatorrizko esanahiei dagokienez), batik bat balizko hitz-familia osoa kontuan harturik. Ikus ditzagun, beraz, kideak banan-banan:

- I. **Zahi** ‘salvado; caspa’ (< **zani*). Hasperena galdu arren, hiatoak nahikoa iraundu Hegoaldean, bereziki mendebaldean, *-n*-rik ez berrezartzeko; bestela, sudurkaritasuna aspaldi galdu zuen edo fonologizatu gabe geratu zen (geroago koetan ez bezala; cf. Egurtzegi 2014, 2015).

Morfologikoki, izen gisa lexikalizaturiko partizipio zahar bat dirudi, «pasiboki» interpretatua (‘gordea, zaindua?’); cf. **arran-i*, eta gazt. *pesc-ado*, *salv-ado*. Ala-

⁴ Hitz honek ere, dakidala, ez du sudurkaritasunaren arrastorik beste inon (ekialdeko forma batzuetako hasperenez landa).

baina, beharbada *izan*-en edo/eta *etzan*-en erroarekin lotua dago (cf. Ariztimuño *prestatzen*) eta, beraz, jatorrian ‘etzana, egona’ → ‘(sobera) geratutakoa’ esanahia zukeen (cf. lat. *residuus* ← *resideō*, gazt. *resto(s)* ← *restar* edo ing. *remains* ← *remain*); hots, iragangaitza zatekeen, hasieran bederen, gerora aktiboki interpretatu zatekeen arren (ikus III. puntuan *-zagi-z* esaten dena).

II. (-)zain ‘zaintzaile’. Batik bat konposatu zahar batzuetako bigarren osagai gisa ageri da, atzizki bihurturik (*zai(n)* < *-zaĩ* < *(-)zahi < *-zani). Mitxelena, hain zuzen, haietarik eratoritzen du forma bereko izen autonomoa (ondoren *zaindu* aditza eman zukeena); bestela, ***zahi* esperoko genuke Zuberan (Mitxelena 1977: 337). Orain, nola azaldu partizipio batek aditz horren berorren subjektu egilea adieraztea (eta ez objektu jasailea)? Aukera bat metonimia bidez azaltzea da: *X-zain* = *X-talde zaindua* (vs *X-talde izua*, adibidez), eta handik *zaindua* → *zaintzailea*. Haatik, errazago uler daiteke *zaindu* adierako aditz baten partizipioarekiko egitura bat erresultatibo esperientzial gisa interpretatzea, hala nola *gauza asko ikusia naiz* perpausekoa (halakoxeak, zehazki, beranduago ugaritu badira ere euskararen historian; Krajewska 2013), edo adjektibo-antipasibo modura (cf. Armstrong 2017 gaztelaniazkoek), nola baita *emakume oso ikasia zen* perpausekoa. Areago, gogoan izanik hemen proposaturiko **zan-i* etimologia ‘(bertan, ondoan) egona’ (uler bedi begiraten, zaintzan) batetik ere erator liteke ‘zaintzaile’ adiera.⁵

III. -zagi (> -zari) ‘zaindua (?)’. Hasperena dialekto guztietan galdu da, hirugarren silabatik atzera geratzen baita (konposatuetan baizik ez denez agertzen), baina, aurrekoan ez bezala, ez dago sudurkariaren arrastorik. Hala, **zahi*-tik eratorri zela pentsatu behar dugu (*zahi* historikoaren bestelako esanahi batetik, naski). Horrez gain, hasiera batean ez da ikusten erabateko batasun semantikorik elementu honekiko hitzetan; beraz, banaka ikustea komeni da:⁶

— **Eguzari** ‘begiratu, gorde (zaindu) beharreko jaieguna’, edo beharbada hobeto ‘egun begiratu, gordea (zaindua)’. Hortaz, irakurketa «pasiboa» bide du, ez iragangaitza.

— **Argizagi** (> *argizari*). Hainbat zentzutan interpreta daiteke, jatorrizko adiera zein den. Alde batetik, pentsa dezakegu ‘argi-zaintzailea’ (aktiboa) dela, argia «gordetzen» edo iraunarazten duelako; orduan, garai ezberdinetan antzeko bilakaera morfo-semantikoa gertatu zela pentsatu behar genuke (**zan* → **zan-i* eta ‘zaindu(a)’ → ‘zaintzaile’), emaitza fonologiko ezberdinak ikusirik (-*zain* eta -*zagi*). Bestetik, ‘argi gordea, iraunarazia’ (pasiboa) edo ‘egona, iraunikakoa’ (iragangaitz) gisa uler liteke, baldin ha-

⁵ Joseba Lakarrak orain bestela ikusten badu ere, Ariztimuño (2012: 122)-n aldezturiko *jagon* ‘zaindu’: *egon* lotura gogorarazten duela ezin uka, baldin I. puntuko etimologia onartzen badugu; cf. *zaindu* ‘jagon’: *zain* (*egon*), eta gaztelaniazko (*a*)*guardar*. Ezberdintasuna, bistan da: hemen *zain* ez litzateke ‘jagon’, ezpada ‘jagole’ (ik. azalpena).

⁶ Horkoei, beharbada, Bizk *abizari* eta Zar-Er *abiazai* gehitu behar zaizkie, zeinak **abia-za(g)i* < **habia-zahi* batetik lezozkeen (OEH s.v.); izan ere, bestela balitz (hots, *artzain* eta abarren *-*zani* bere-tik), Bizkaian -*zain* eta Erronkarin -*zaĩ* genituzke. Orobat *berantzagi*, batik bat ogia nola egin izan den kontuan harturik (eguneko orearen zati bat hurrengoan txertatzeko gordeaz), nahiz eta hitzaren osaera zehatza guztiz argitu gabe dagoen.

siera batean argia bera bazen erreferentea (argi «mota» bat; cf. hurrengo *buruzagi*); hala, **zahi*-ren jatorrizko esanahitik gertuago legoke.

- **Buruzagi.** Ez da argi zer eransten dioten *buru*-k eta *-zagi*-k elkarri. Pentsa liteke bikoizketa indargarri moduko bat dela (cf. *abagune*, *irribarre*, *larruazal-larmintz*, *salmenta*), edo, bestela, nagusi «mota» jakin bat adierazten zuela, *-zagi* adjektibo moduan erabilia (cf. arestiko *argizagi*, argi motatzat hartzen badugu). Alabaina, ikusirik hitz hau ‘abeltzain’ eta ‘jabe’ adieren inguruan ere bazebilela euskara galdutako Nafarroa hegoalde eta ekialdeko hizkeretan (OEH s.v.), baliteke konposatu honetako *buru* hori *abelburu* esan ohi dioguna izatea egiazki (beraz, *buruzagi* = *abel(buru)zain*). Gerora, abereekiko lotura lausotu eta edozein talderen nagusia edo arduraduna adieraztera iritsi zatekeen: lehenik abeltzainen beren burua (Mitxelena aipatzen duen adiera, Nafarroan 1167ko agiri batean lekukotua omen dena; 1977: 337, 16. oin-oh.), ondoren beste «gremio» edo talde txikien buru, herritarren buru, etab. (Nafarroako agiri zaharretan ‘morroizain, nagusi’ edo ‘herrizain’ moduko adierak ere baditu; OEH s.v. eta Mitxelena 1964b: 50). Hortaz, beste *-zain*-en eta *-zagi*-en artean legoke, semantika-forma osotasunari begiratuz gero.

Horrenbestez, **zan-i* ezberdinak (garai ezberdinetan erro beretik eratorriak eta, beraz, une ezberdinetan lexikalizatuak) edo bat beraren bilakaera ezberdinak (testuinguru ezberdinetan erabiliaren erabiliaz semantikoki espezializatuak eta, zegozkien bilakaerak jasanik, fonologikoki aldenduak). Nolanahi ere, hitzok ikusita pentsa daiteke ezen hasperen sudurkariaren fonologizazioa ez zela lehen $n > \tilde{h}$ kasuetan gertatu eta, hortaz, sor zitekeen sudurkaritasun hura nahiko goiz galdu zela.

4.2. *Behelmehe*

Irakurleak honezkero igarriko zuenez, hemen proposatuko dudana *behe* eta *mehe* hitzak ere etimologikoki lotzea da. Beharbada aurreko bikotea baino zailagoa dirudi lotzen, baina, gertutasun eta are gurutzatze semantikoek (formalez gain) justifikatzen dute bide hori saiatzea.

Beste bikoteetan ez bezala, bokal arteko hasperena ez zaigu inoiz hitz amaieran agertuko, azken bokala ez baita galtzen konposatuetan (cf. *bihilmihi* > *bit-lmin-*), baizik eta *-a* bihurtzen, ohi bezala (cf. Mikoletaren *beatu* ‘lurperatu’, *meatu* ‘mehetu’; nola Ipar *mehaka*, eta *mehatu* bera; OEH s.v.).⁷ Hori dela eta, beste bi ezaugarri behatu beharko diogu (edo ezaugarri beraren bi gauzateri, nola begiratzen den): kontsonante ezpainkaria eta bokalak, haien sudurkaritasunaren arabera.

Datuetara joaz, ikusiko dugu *behe*-k ez duela sudurkaritasun arrastorik; *mehe*-k, ordea, bokal sudurkariak ditu zubereraz; dena dela, horiek gabe ere, kontsonante ezpainkariak erakusten du bokalarteko hasperenaren jatorria. Ikusi dugu, ordea, **n* zu-

⁷ *Beterrri* hitza da (toponimoa, berez) *behe* → *bet-* ustez erakusten duen bakarra. *Goierrri* hitzarekin kontrajarri ohi bada ere, ez dago argi haren etimologia eta bilakaera, beraz, azaldu beharreko salbuespen gisa hartu behar da. Joseba Lakarrak diostanez, aski izan liteke konposatuetan garatu eta orokortu bide zen *-t-* «artizkiaz» azaltzea (adibidez, *ortuts* < **or-t-huts* < **hoi-n-huts*).

ten hitz zenbaitek ez dutela bokal sudurkaririk euskara historikoan eta, beraz, ha-lakorik ez izateak ez duela esan nahi, ezinbestean, kontsonante hori berraiki ezin daitekeenik.

Horiek horrela, erro-monosilabikoaren teoria dugu, beste behin, abiapuntu eta argudio bakar (*behe*, *mehe* < **ben-e*₁, **ben-e*₂?). Haatik, bila genezake beste testuin-guru bat non kontsonante galdu edo itxuraldatu hori amaieran agertuko zen: erro soila. Izan ere, zer ote da *beheko* (nahiz *meheko*) azken bokala? Atzizki bat izan liteke (cf. *jaube*, *hobe*, *are*), edo deklinatzerakoan txertaturiko bokal fosilizatua (cf. *atze*, *aurre*); nolana ere, gerta zitekeen erro soila gaurdaino bizirik iraun izana; cf. *sen* (Joseba Lakarraren k. p.). Hain zuzen ere, *men(e)* eta *men-ben* hitz edo oinarriak ditut gogoan (cf. *meneko*, *benetan*, etab.) **ben* erroaren ondorengo zuzentzat.

Baldin eta onartzen badugu **loni* > /lohi/ lehenago lexikalizatu zela **seni* /sen-i/ > [sehi] baino, orduan onar genezake **bene* /behe/ bilakatu ondoren **ben* erroak berriro (atzizki berberaz edo forma berdintsuko batez) **bene* >> *mehe* eman zezakeela; edota, aurreko adibidean bezala, *behe* jada erro soil gisa lexikalizatua zelarik, **ben(-e)* /ben-e/ > [behe] eratorpenak garden zirauela eta, beraz, [h̃]-a /n/-aren aldaera alofoniko-a izan zela luzaragoan.

Honenbestez eta laburbilduz, honako bilakaerak proposatzen ditut, hitzok lotzeko:

- I. *Behe* ('behealde; behere, apal'). Kategoria zehaztu gabekoa, euskal ondare zaharreko beste hainbat hitz bezala (*argi*, *bizkor*, *hil*, *bete*, etab.), baina batik bat leku-izen gisa erabilia (nondik *-bel-pe*), leku-kasuekin usuenik (*behean/-pean* etab.). Jatorrizko erroak ere esanahi bat baino gehiago izan zein ez, formaz denaz bezainbatean, badirudi aipatu lekuzko erabileratik datorkiola hondar bokala; baina ez, ordea, epentesizat hartu ohi denetik (berriegia zatekeen), baizik eta lokatibo-marka zahar batetik (cf. Lakarra 2016: 184 eta hango 23. oin-oharra). *Zahi*-ren kasuan bezala, hasperena sudurkaritasunik gabe fonologizatzen zen lehen garaikoa dateke.
- II. *Mehe* ('fin, argal; eskas'). Aurrekoaren erro beretik eratorria bada, kategoria zehaztugabearen alde egin lezake; areago pentsatzen badugu ezen hondar bokala, kasu honetan, superlatibo zaharrari dagokiola, adjektibotasuna azpimarratzeko eta, beharbada, adierazkorrago egiteko (horretarako 'txiki(en); gutxi(en)' esanahi orokorragoa zukeela onartuz). *Behe*-k jada hasperena zuen garaian sortua (=lexikalizatua), eta ondoren bilakaturik **bene* > **menel***behe* > *mehe*.
- III. *Men(e)* 'aginte; agindupe' / *men* 'apal, esaneko' ~ *ben* 'serio, formal'. Hitzok jatorrizko errotik zuzenean iritsi bide zaizkigu, semantikoki eta fonologikoki agerikoa denez (**ben* 'behere' > **men* 'azpiko, apal').

Alabaina, komeni da bi zehaztapen egitea, bata *men(e)*-ren garapen semantikoaz, eta bestea *mene* eta *ben* formen itxurazko irregulartasunaz.

Lehenbizikoari dagokionez, zaila dirudi apaltasunari loturiko erro batek, zuzenean, ia kontrakoa dirudien adiera garatzea; erabilerari begiraturik, ordea, ulergarria da (*inoren*) *menean* 'agindupean' bezalako esapideetatik aginpide adiera hartu izana. Hain zuzen ere, halako forma deklinatuetarik datorkio *mene* aldaerari azken bokala ere (berria, *behe*-koa ez bezala).

Ben hitzeko kontsonante ezpainkariari dagokionez, berriz, bi aukera ditugu: izan liteke berrikuntza bat, zeinaren bidez **ben* > *men* orokorraren ondoren hizkera batzuetan > *ben* disimilatu zatekeen, edo, bestela, *behe*-tik erator genezake (*behe(e)n* bezalako forma batetik, adibidez) eta, beraz, *ben* > *men* aldaketa berankor bat proposatu.

Lehen aukeraren alde egin lezakete, batetik, XIX. mendearen amaiera arteko lekukotasun ia guztiak *men*-enak izateak (Larramendik jada *ben* badakar ere)⁸ eta, bestetik, antzeko disimilazioen adibide ugariak (kronologia eta geografia oso ezberdinetakoak, alegia): *arbendol*, Lcc *bea* ‘mehea’, *be(a)tu* ‘mehetu’ (cf. *mehar* eratorriaren aldaera hedatuagook: *bedar*, *berar*) eta *beaza* ‘mehatxu’ (< **menaza*), *nabarben* ‘nabarmen’, Zub *bedezī* ‘mediku’ eta *bekanika* ‘mekanika’, *benda* ‘menda’, *benpeko* ‘menpeko’, *berendu* ‘askari’, *bolu* ‘errot’ (< **molinu*); baita Mitxelenaren etimologia hauetan ere: *biga* < **bibāa* < **bimana* (1977: 389), *biao* < **meidiano* <...< **meridiano(m)* (1964a: 56-57).

Aldiz, *b*-ren zahartasunaren alde egin lezake (edo, gutxienez, koherentea litzateke), *ben* hitza eta haren eratorriak (*benaz*, *benetan*) Hegoaldekoak izateak, non *behe(e)n* > *ben* (eta ondoren *ben(-)* > *men(-)*), aldaketa aski zahar baina irregular eta orokortu gabeaz) errazago azal daitekeen, ezen ez Iparraldeko tradiziokoa ere izan balitz.

Bestalde, Mitxelenak esan bezala (1974: 325) *men* zahar orokorretik eratorria dirudite, baita ere, *mende* eta *menpe* hitzek (cf. *menekol/mendekol/menpeko* edo *meneratul/menderatul/menperatu*). Ikertzaile errenteriarrek berak *mendelmente* ‘gizaldi’ eta *mende* ‘aginte’ parekatu zituen arren (bestelako azalpenik gabe; Mitxelena 1949: 641), hasiera batean bi hitz ezberdin ditugula pentsa genezake, erro beretik aterak diren ala ez sartu gabe; haatik, kontuan hartzen badugu badela *men* ‘une; estualdi’ (eta *menmenean* ‘zorian’) hitza Iparraldeko hizkeretan, ez da gaitz irudiktzen *men* ‘muturreko (behe-beheko) egoera’, ‘azken une’ → ‘une (latz)’ bilakaera eta, hortik, *men-te* eratorpena (nola *elurte*, *gerrate*, etab.).

Azkenik, horiei guztiei *OEHk* dakartzan *me(e)n/been* ‘merkeen’ (s.v. *mehel/behe*) gehituko nizkieke (lehena dela *mehe(e)n*-etik, dela *behe(e)n*-etik atzizkiaren sudurkaritasuna asimilaturik), bi lexemen arteko gertutasun semantiko eta formalarren lekuko.⁹

5. Ondorioak

Artikulu honetan bi xede izan ditut gidari. Alde batetik, Mitxelenaz geroz egin diren berreraiketarako oztopo bat gainditzen saiatu naiz; esan nahi baita, haren sistema bisilabikoaren alde egiten zuen ezaugarri bati (*-h-* : *-t#* vs *-h-* : *-n#*) azalpen

⁸ Areago, Larramendi arte ez dago *ben-men* soilaren lekukotasunik, salbu eta Ibarquen-Cachopinen *Mena* deiturari buruzko azalpena (*m-z*, beraz); andoaindarraren lanen ondokoak dira hitzaren gainerako lekukotasunak, eta *ben* aldaera, zehazki, Azkuek *men* ‘otzan’ / *ben* ‘serio’ bereizten dituen unetik aurrera erabiltzen da gehiago, beti ere adiera zehatz horretan (OEH s.v.). Bestalde, Lazarragaren *menetan* ‘benetan’ da aditzondo horren lehen lekukotasuna (*m-z* hori ere), eta ez omen da berriz aurkitzen Larramendi ondoko garaira arte (OEH s.v.).

⁹ Erro berekoak ote *mengel* ‘ahul’ eta *mendel* ‘oihal-ertz’ (cf. *praka-barren*) ere?

diakronikoa ematen (bi bilakaera edo garai bereiziz, $\{n > h\}_1$ eta $\{n > \tilde{h}\}_2$), hala erro monosilabikoaren teoriarekin bateragarri eginik. Bestetik, xehetasun dialektologiko, filologiko, fonologiko nahiz morfologiko guztietan arreta ipintzearen garrantzia erakutsi nahi izan dut; teoria eta hipotesi handiak noizean behin egiaztatu behar dira (bilakaerak al bait xehekien aztertuz, salbuespenak azalduz edota hutsu-neak osatuz), ezen berreraiketak bermatzen eta, bide batez, berreraiketan aitzinatzten laguntzen du.

Horretarako, besteak beste, Joseba Lakarrak hainbatetan aipatu eta erabili dituen hitz-familiaren eta motibazio semantikoaren kontzeptuez baliatu naiz, jakinik horiek ere ez direla arriskurik gabeak, areago hizkuntza isolatu batean, testuen oparotasuna eta sakontasun diakronikoa ere nahi genukeen bezainbatekoa ez delarik. Izan ere, hainbat dira arriskuak honelako proposamenak egiterakoan: motibazio «ustekoak», familia «gehiegi» handitzea esanahi eta lotura lausoen bidez, edo xehetasunen nahiz salbuespenen artean mailakatze egokirik ez egitea; hots, irina eta zahia ongi bereizten ez asmatzea.

Hortaz, baliteke oker egotea, noski. Horrek, ordea, artikulu honetaz kanpoko ondorioak izango lituzke, ezen arestian aipaturiko arazoak hor baitirauke; lehen baino larriago, beharbada.

Nolanahi ere, hona proposaturiko etimologiaren laburpen-eskema:

- (1) $*zan \rightarrow *zan-i \rightarrow *zani > *zahi \rightarrow zahi$
 $\rightarrow *za.i > -zagi (> -zari)$
 $\rightarrow *zan-i > *(-)zahi > -zaĩ > -zai(n)$
- (2) $*ben \rightarrow *ben-e > behe$
 $> *men-ben \rightarrow *men-e > mehe$
 $> men(e) (> mende, menpe)$
 (edo $behe(e)n?$) $> men-ben (> benetan)$

Horiek horrela, nabarmenduko nuke ezen etimologia hauek onartuko baditugu, zenbait xehetasun dakartela inplizituki (lan honetan agerian jarri nahi izan ditudanak, hain zuzen). Batetik, badirudi $*n$ jatorriko hasperenaren garapen ezberdinak izan direla euskaraz, garai ezberdinei edo, zehatzago, aldaketak erasandako hitzen unean uneko garapenari lotuak: atzizki fosilduak (emankorrek ez diren unetik), bereizketa/espezializazio semantikoaren ondoriozko lausotze morfologikoak (partizipioa aditzetik bereizi eta adjektibo burujabe bihurtzean, adibidez). Azken batean, delako n -a bokalarrean (erro barnean) sentitzen zen ala ez, horren arabera fonologizatuko zen hasperena ala luzarago iraungo n -ren alofono gisa. Beranduen fonologizaturikoek, bestalde, sudurkaritasuna dute ezaugarri (lehenengoek, ordea, hasperena baino ez bide zuten gorde).

Horrenbestez, zenbat luzatu zatekeen *rhinoglottophilia* aro hura? Konposatuetako $-n$ -ak (*mingain*, *senide*) jatorrizko sudurkaria bokalarrean aldatu aurretikoak dira? Ala hasperen sudurkarituaren kodako emaitza (vs hasperen ahokariaren $-t$ edo dena delakoa)? Horra euskararen histori(aurre)aren bide-bazterrean argitu beharreko zenbait zoko.

6. Bibliografia

- Ariztimuño, Borja, 2011, *Antzinateko euskal idazkunak eta aitzineuskararen berreraiketa: corpora, analisia eta ondorioak*. UPV/EHUko tesina argitaragabea.
- , 2012, «Etimologiak ate-joka *din-don...* (jo eta josi; eman eta iramo(n); jin eta jainko)», *FLV* 114, 119-128.
- , *prestatzen*, «Euskarazko jarrera-aditz batzuen arteko harremanez». UPV/EHUko eskuizkribu argitaragabea.
- Armstrong, Grant, 2017, «Spanish *participios activos* are adjectival antipassives». *The Linguistic Review* 34: 1, 1-37.
- Camino, Iñaki, 2016, *Amiküze eskualdeko ^heskuara*. Bilbo & Iruñea: Euskaltzaindia & Nafarroako Gobernua.
- Egurtzegi, Ander, 2013, «Diferentes tipos de aspiración en vasco (con análisis espectrales del dialecto suletino actual)», in E. Blasco, P. Francalacci, A. Nocentini & G. Tanda (arg.), *Iberia e Sardegna. Legami linguistici, archeologici e genetici dal Mesolitico all'Età del Bronzo*. Firenze: Le Monnier, 151-169.
- , 2014, *Towards a phonetically grounded phonology of Basque*. UPV/EHUko doktoretza-tesia.
- , 2015, «Different distributions of contrastive vowel nasalization in Basque», *Loquens* 2(1): e017. doi: <http://dx.doi.org/10.3989/loquens.2015.017> [kontsulta 2018/01/12].
- Gorrotxategi, Joakin, 1984, *Estudio sobre la onomástica indígena de Aquitana*. Bilbo: UPV/EHU.
- , 2009, «Vasco antiguo: algunas cuestiones de geografía e historia lingüísticas», *Palaeohispanica* 9, 539-555.
- Igartua, Iván, 2002, «Euskararen hasperena ikuspegi tipologiko eta diakronikotik», in X. Artiagoitia, P. Goenaga & J. A. Lakarra (arg.), *Erramu Boneta: Festschrift for Rudolf P. G. de Rijk (ASJUren Gehigarriak 44)*. Bilbo: UPV/EHU, 367-389.
- Irigoyen, Alfonso, 1990, «Etimología del nombre vasco del vascuence y las vocales nasales vascas descritas por Garibay», *FLV* 56, 139-148.
- Krajewska, Dorota, 2013, «Euskarazko egitura erresultatiboen diakronia», in R. Gomez, J. Gorrochategui, J. A. Lakarra & C. Mounole (arg.), *Koldo Mitxelena Katedraren III. Biltzarra - III Congreso de la Cátedra Luis Michelena - 3rd Conference of the Luis Michelena Chair*. Gasteiz: UPV/EHU, 263-274.
- Lakarra, J. A., 1995, «Reconstructing the Pre-Proto-Basque root», in J. I. Hualde, J. A. Lakarra & R. L. Trask (arg.), *Towards a History of the Basque Language (CILT 131)*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 189-206.
- , 2008, «Aitzineuskararen gramatikanantz (malkar eta osinetan zehar)», in X. Artiagoitia & J. A. Lakarra (arg.), *Gramatika Jaietan. Patxi Goenagaren omenez (ASJUren Gehigarriak 51)*. Bilbo: UPV/EHU, 451-490.
- , 2010, «Haches, diptongos y otros detalles de alguna importancia: notas sobre numerales (proto)vascos y comparación vasco-ibérica (con un apéndice sobre *hiri* y otro sobre *bat-bi*)», *Veleia* 27, 191-238.
- , 2011, «Aitzineuskararen berreraiketaz: egindakoaz eta eginkizunez», in A. Sagarna, J. A. Lakarra & P. Salaberri (arg.), *Pirinioetako hizkuntzak: lehena eta oraina. As lenguas d'os Pirineus: passau y presén. Las lengas deus Pireneus: passat e present. Les llengües dels Pirineus: passat i present (= IKER 26)*. Bilbo: Euskaltzaindia, 617-694.

- , 2014, «Gogoetak euskal dialektologia diakronikoaz: Euskara Batu Zaharra berreraiki beharraz eta haren banaketaren ikerketaz», in I. Epelde (arg.), *Euskal dialektologia: lehena eta oraina* (ASJUren Gehigarriak 69). Bilbo: UPV/EHU, 155-241.
- , 2015, «Hiru hasperen haboro», in M. J. Ezeizabarrena & R. Gómez (arg.), *Eridenen du zertzaz kontenta: Sailkideen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008)*. Gasteiz: UPV/EHU, 349-378.
- , 2016, «Gramatikalizazioa, morfemen forma kanonikoak eta berreraiketa morfologikoaren bide berriak», in G. Aurrekoetxea, J. M. Makazaga & P. Salaberri (arg.), *Hire bordatxoan. Txipi Ormaetxea omenduz*. Gasteiz: UPV/EHU, 175-192.
- & Iñigo Ruiz Arzalluz (arg.), 2011, *Luis Michelena: Obras Completas* (ASJUren Gehigarriak 54-68). Donostia & Gasteiz: “Julio Urkixo” Euskal Filologia Mintegia, Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU.
- Martínez Areta, Mikel, 2003, «Hitz-konposakera euskaraz eta aitzin-euskaraz», *ASJU* 37: 1, 1-84.
- Mitxelena, Koldo, 1949, «Notas de gramática histórica vasca», in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (8. liburukia): 641-644.
- , 1953, «J. Hubschmid, *Sardische Studien*, Berna 1953», in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (8. liburukia): 471-476.
- , 1954, «De onomástica aquitana», in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (5. liburukia): 197-244.
- , 1963, *Lenguas y protolenguas*, in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (1. liburukia): 1-98.
- , 1964a, *Sobre el pasado de la lengua vasca*, in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (5. liburukia): 1-116.
- , 1964b, *Textos arcaicos vascos*, in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (12. liburukia): 1-198.
- , 1974, «El elemento latino-románico en la lengua vasca», in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (5. liburukia): 305-336.
- , 1977, *Fonética Histórica Vasca*, in J. A. Lakarra & I. Ruiz Arzalluz (arg.), 2011 (6. liburukia).
- & Ibon Sarasola, 1987-2005, *Orotariko Euskal Hiztegia* (5. argitaraldia, 2017). Bilbo: Euskaltzaindia. Online: <<http://www.euskaltzaindia.eus/oe>> [azken kontsulta: 2018-07-28].
- Trask, Robert Larry, 1997, *The History of Basque*. London & New York: Routledge.
- , 2008, *Etymological Dictionary of Basque*. University of Sussex. Sarean: www.sussex.ac.uk/english/documents/lxwp23-08-edb.pdf [kontsulta: 2018/01/12].

Borja Ariztimuño Lopez

Hizkuntzaren eta Literaturaren Didaktika Saila
 Hezkuntza, Filosofia eta Antropologia Fakultatea
 Oñati Plaza, 3 - 20018 Donostia (Gipuzkoa)
 943 01 84 80
borja.ariztimuno@ehu.es